

Krystian ŻelaznyUniwersytet Śląski
e-mail: kztz@o2.pl
telefon: +48 504 217 946

DOI: 10.15290/mhi.2016.15.01.07

Status prawny mniejszości narodowych na obszarze Czech w byłej Republice Czechosłowacji w latach 1918-1992

SUMMARY

Legal status of National Minorities within the Czech in the Czechoslovak Republic in years 1918-1992

The Republic of Czechoslovakia, since the moment of its establishment in 1918, had to deal with two problems - a significant percentage of national minorities residing on its territory and mutual coexistence based on the partnership of two main nations, Czechs and Slovaks. Despite the fact that during the twenty-year period between the two World Wars, Czechoslovakia was considered to be the model of a democratic nation, however, it was not fully successful in handling the problems of multi-nationality, which as a result was one the reasons that led to its collapse. After the Second World War, when Czechoslovakia found itself in the bloc of Communist countries, the nationality problem was marginalized. In the 1960s, especially after the establishment of the federal nation, the problem returned and its development continued until the end of the federation in 1992. The experience of the Republic of Czechoslovakia with national minorities did not cease along with the end of the federation. It can still be noticed in the contemporary legislations of both the Czech Republic and the Republic of Slovakia.

Key words: Czechoslovak Republic, national minorities, constitution, The Charter of Fundamental Rights and Freedoms, international agreements.

Słowa kluczowe: Czechosłowacja, mniejszości narodowe, konstytucja, Karta Podstawowych Praw i Wolności, umowy międzynarodowe.

Problematyka związana z prawami mniejszości narodowych od dłuższego czasu budzi zarówno spore zainteresowanie poszczególnych ustawodawców, jak i przysparza szereg kontrowersji, przede wszystkim natury politycznej. Wspomniana kwestia wszakże była w krajach bloku komunistycznego przez wiele lat w sposób dość ostentacyjny marginalizowana. Wiązało się to przede wszystkim ze stalinowską ideologią socjalizmu ponadnarodowościowego.

Upadek systemu w 1989 r. urealniał ten problem, który jednak był już w dużej mierze dostrzegany (zarówno w Czechach jak i na Słowacji) począwszy od lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia. Czechosłowacja, państwo powstałe w 1918 r. od samego początku musiała zmagać się z kwestią dość znacznego odsetka mniejszości narodowych, a ponadto współistnienia na zasadach partnerstwa dwóch jego głównych narodowości, Czechów i Słowaków. W okresie międzywojennym pomimo iż uchodziła ona za wzór państwa demokratycznego, które jako jedyne w tej części Europy do chwili unicestwienia go przez niemieckiego okupanta w marcu 1939 r. oparło się zmianie systemu sprawowania władzy nie poradziło sobie w pełni z zadaniami wynikającymi z wielonarodowościowego charakteru państwa.

W artykule zostanie przeanalizowane ustawodawstwo związane z ochroną praw mniejszości narodowych poczynione przez władze Republiki Czechosłowacji od 1918 r. do jej ostatecznego zaniku w 1992 r. Z racji występowania dłuższych okresów federalizacji państwa moja uwaga skupi się głównie na jej czechskiej części. Ukazany zostanie jego szczególnie charakter, który przybierze ową cechę także w okresie panowania na obszarze republiki systemu totalitarnego, jakim był komunizm.

Rozpad państwa czechosłowackiego podyktowany został nieporadzeniem sobie z problemem wynikającym z jego wielonarodowości. Tak przynajmniej jest powszechnie przyjęte. Jednakże, czy ustawodawstwo Federacji dotyczące wspomnianej kwestii było odpowiednie, a faktyczna przyczyna unicestwienia związku Czechów z Słowakami ma zgoła inne, polityczne przyczyny? Wiele wskazuje, że tak. Sondáže czynione w 1992 r. wskazywały, iż zdecydowana większość społeczeństwa obu współczesnych republik nie życzyła sobie przeprowadzania „rozvodu”. Politycy jednak zadecydowali inaczej...

Na jesieni 1918 r. po blisko trzech setkach lat niewoli Czesi, podobnie jak Polacy odzyskali nareszcie niepodległość. Wedle poczynionych jeszcze podczas I wojny światowej ustaleń dwustronnych (przedstawiciele Czechów i Słowaków) wraz z upadkiem monarchii habsburskich – Cesarstwa Austrii oraz Królestwa Węgier proklamowano 28 października 1918 r. powstanie Czechosłowacji¹. W nowym państwie opartym na zasadzie symbiozy i równouprawnienia dwóch głównych, wyżej wymienionych narodów (przynajmniej formalnie, gdyż niemal do końca istnienia I Republiki nie zrealizowano punktu drugiego ustaleń poczynionych w Cleveland w 1915 r., które dotyczyły federalizacji państwa Czech i Słowacji z pełną autonomią tej drugiej²) w chwili ustabilizowania się granic w 1920 r. zamieszkiwało blisko 13,5 mln ludzi, w tym aż ponad

¹ Dwa dni później do Czechów dołączyli Słowacy, których Słowacka Rada Narodowa podjęła 30 października 1918 r. w Turczanskim Svatym Martinie uchwałę o zerwaniu wspólnoty państwowej z Węgrami i połączeniu się z Czechami.

² R. Letz, *Slovenské dejiny IV*, Bratislava 2010, s. 39.

1/3 tzw. elementu obcego³. Na obszarze niegdyś przynależnym Koronie Świętego Wacława największy „problem” stanowiły żywioły niemiecko- i polskojęzyczne, które w efekcie stały się przyczyną późniejszego upadku państwa na jesieni 1938 r⁴.

Wspólna egzystencja z tak znacznym odsetkiem mniejszości narodowych, które zamieszkiwały głównie zwarty obszar na pograniczu Czechosłowacji, wymagała wytworzenia odpowiedniego ustawodawstwa, które w należyтым stopniu potrafiłoby neutralizować napięcia między nimi. Przede wszystkim uznano za konieczne uregulowanie praw mniejszości narodowych, którego dokonano już w ramach pierwszej konstytucji z 1920 r. Zagwarantowano w niej szereg uprawnień zawartych w części VI ustawy zasadniczej, które przede wszystkim zapewniały równość wobec prawa wszystkich obywateli bez względu na pochodzenie oraz swobodne używanie języków narodowych w relacjach prywatnych, handlowych, nabożeństwach religijnych czy wystąpieniach publicznych (w ramach zgromadzeń)⁵. Ponadto, w związku z uchwaleniem ustawy o językach narodowych z 1920 r. wszystkim społecznościom innym niż czeska i słowacka, które w danym powiecie (cz. *okres*) stanowiły ponad 20% populacji zagwarantowano możliwość używania języka ojczystego mniejszości w kontaktach urzędowych oraz przed sądami⁶. Zagwarantowano w niej również prawo do nauki w danym języku w szkołach publicznych, znajdujących się na obszarze powiatu czy też pomocy państwowej w prowadzeniu instytucji kulturalnych mniejszości narodowych. W sześć lat później została ona uzupełniona odpowiednim rozporządzeniem rządowym⁷.

Nie można także zapomnieć, że Czechosłowacja zobligowała się do przestrzegania umów międzynarodowych dotyczących poszanowania praw mniejszości narodowych wynikających z Traktatu z Saint Germain z 1919 r. Na arenie międzynarodowej dużą rolę odgrywała Liga Narodów mająca z jednej strony zapobiegać konfliktom między państwami, zaś z drugiej wymuszając ich współpracę w zakresie wypełniania zobowiązań wobec mniejszości⁸.

³ Wedle spisu powszechnego przeprowadzonego w 1921 r. w Czechosłowacji w obecnych granicach Republiki Czeskiej zamieszkiwało: 67,6% Czechów, 30,6% Niemców, 1% Polaków, 0,2% Słowaków, 0,6% pozostałych narodowości, https://is.muni.cz/el/1423/podzim2006/SPP505/um/EtnickaDiferenciaceCR_tabulky.pdf (11.05.2006).

⁴ Na obszarze Słowacji podobną rolę odegrał żywioł węgierski.

⁵ Ústava 1920 Sb. 121/1920 § 128 ze dne 29. února 1920 r. (Konstytucja Republiki Czechosłowacji z 29 lutego 1920 r.).

⁶ F. Čapka, *Dějiny zemí Koruny české v datech*, Praha 2010, s. 636

⁷ Vládní nařízení 17/1926 Sb. ze dne 3. února 1926 r. jímž se provádí ústavní zákon jazykový pro obor ministerstev vnitra, spravedlnosti, financí, průmyslu, obchodu a živností, veřejných prací a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, pro veřejné korporace, podléhající těmto ministerstvům v republice Československé, jakož i pro úřady místní samosprávy. (Rozporządzenie Rządowe z dnia 3 lutego 1926 r., które realizuje konstytucyjne gwarancje językowe w zakresie Ministerstw Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości, Finansów, Przemysłu, Handlu i Żywności, Prac Publicznych, Zdrowia Publicznego, Wychowania Fizycznego oraz spółek publicznych podlegającym tymże ministerstwom, a także władzom lokalnym).

⁸ R. Petráš, *Menšiny a právo v České republice*, Praha 2009, s. 67.

W okresie międzywojennym do najważniejszych mniejszości (w odniesieniu do ziem współczesnej Republiki Czeskiej) zaliczani byli Niemcy oraz Polacy. Ówczesne spostrzeżenia mają także odzwierciedlenie w obecnym, już historycznym spojrzeniu współczesnych badaczy. Niemcy uznawani byli przez Czechów za ludność typowo napływową, czego wyrazem była chociażby opinia pierwszego Prezydenta Republiki, Tomasza Masaryka określającego ich mianem „kolonistów”: „Jeśli chodzi o Niemców zamieszkujących nasze ziemie, nasz program jest od dawna znany: terytorium zamieszkałe przez Niemców, jest nasze i pozostanie nasze... Zdeterminowane jest to prawną pozycją Niemców, którzy pierwotnie przybyli na te tereny jako emigranci i koloniści”⁹. Zamieszkiwali głównie tereny przygraniczne oraz stanowili ogromny odsetek największych miast. Gwarancje prawne powodowały, iż prowadzona przez nich sieć szkół narodowych stanowiła ponad 1/3 wszystkich funkcjonujących na obszarze republiki, a ponadto posiadali kilka szkół wyższych w Pradze i Brnie¹⁰. Znaczny ubytek osób przyznających się do pochodzenia niemieckiego w trakcie spisu powszechnego z 1910 r. nie wynikał z nacisków czeskich władz czy domniemanych szykan. Poprzedni cenzus ludności przeprowadzono w bardzo nierzetelny sposób, mocno zawyżający poczet przedstawicieli mniejszości niemieckojęzycznej, choćby za sprawą eliminowania możliwości przyznawania się do pochodzenia żydowskiego.

Inaczej przedstawiała się sytuacja polskiej ludności, która była w stosunku do Niemców o wiele mniej liczna, jednak stanowiła społeczność autochtoniczną obszaru byłego Księstwa Cieszyńskiego. Spór o Zaolzie w latach 1918-1920 doprowadził nie tylko do wojny o ten skrawek śląskiej ziemi, ale przede wszystkim do wieloletnich antagonizmów, które ciągnęły się nawet jeszcze wiele lat po zakończeniu II wojny światowej. Na skutek postanowień Rady Ambasadorów z 10 lipca 1920 r., która unieważniając wcześniejsze ustalenia związane z przeprowadzeniem na tym obszarze plebiscytu, arbitralnie podzieliła *Těšínsko*¹¹ w sposób rażąco niesprawiedliwy dla strony polskiej (których z resztą postanowień polski Sejm nigdy nie ratyfikował). Wojna, toczona w tym okresie z Rosją uniemożliwiła rządowi w Warszawie skuteczne po temu oponowanie, przez to po stronie czechosłowackiej znalazło się ponad 140 tys. ludności polskiej, co stanowiło blisko 50% wszystkich mieszkańców obszaru przypadłego administracji rządu praskiego¹².

W granicach Rzeczypospolitej ostało się natomiast niewielu Czechów, którzy mogli być uznani za ludność autochtoniczną. Z kolei Polacy stali się

⁹ Tekst oryginalny: „*Pokud běží o Němce v našich zemích, je náš program znám dávno: území, obývané Němci, jest území naše a zůstane našim... Tím se určuje státoprávní postavení našich Němců, kteří do země přišli původně jako emigranti a kolonisté.*“ (T. G. Masaryk, *Cesta demokracie I. Projekty-články-rozhovory 1918-1920*, Praha 2003, s. 19).

¹⁰ Z. Kárník, *České země v éře První republiky*, Praha 2003, s. 188.

¹¹ Czeskie określenie obszaru Śląska Cieszyńskiego.

¹² I. Baran, *Poláci na Těšínsku*, Český Těšín 2009, s. 30.

„cierniem w oku” Bohemian. Obszary przez nich zamieszkałe stały się dla nowego czechosłowackiego państwa wręcz strategiczne z uwagi na najważniejszy węzeł kolejowy w Boguminie oraz zagłębie węglowe wokół Ostrawy i Karwiny. W przeciwieństwie do Niemców, Polacy jako słabsza grupa i dużo bardziej skonfliktowana z Czechami poddawani byli czechizacji i szykanom¹³. Doprowadziły one do znacznego zafałszowania wyników kolejnych spisów ludności z 1921 i 1930 r., które wykazywały o ponad połowę zaniżoną liczbę ludności polskiego pochodzenia zamieszkałej na tym obszarze¹⁴.

Mimo nieprzyjaznych relacji, rządy w Warszawie i Pradze podpisały 13 kwietnia 1925 r. umowę o zapobieżeniu podwójnemu opodatkowaniu w dziedzinie bezpośrednich podatków państwowych, w której rozdziale III zapisano, aby wzajemnie przestrzegać praw mniejszości¹⁵. Mimo iż nie były one przez stronę czechosłowacką w pełni respektowane, Polacy na obszarze Zaolzia potrafili założyć liczne organizacje kulturalne i sportowe, ponad 20 czasopism, 90 szkół i 72 przedszkola¹⁶. Pewne rozwiązanie przyjęto w październiku 1938 r. Skończyło się jednak na tym, iż wkroczenie wojsk polskich na obszar Zaolzia doprowadziło do podobnych przewinień wobec zastanej tam ludności czeskiej. 30 tys. Czechów zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów i udania się w głąb Czechosłowacji.

W październiku 1938 r. znaczny obszar Czechosłowacji został anektowany przez sąsiadów, co w okresie do 15 marca 1939 r., a zatem do całkowitego upadku I Republiki, *de facto* rozwiązało kwestie mniejszości narodowych, które w zdecydowanej większości znalazły się na zagarniętym obszarze. Późniejszy podbój ziem polskich przez wojska niemieckie i okupacja pozostałych terenów czeskich i morawskich przez nazistów w latach 1939-1945 przyczyniły się do znacznych zmian w strukturze narodowościowej tych obszarów, głównie za sprawą niemal całkowitej eksterminacji Żydów.

Rzeczywistość, jaką zastano po wojnie sprawiła, że dalsza wspólna egzystencja Niemców z innymi narodami zamieszkałymi w odrodzonym państwie czechosłowackim stała się niemal niemożliwa. Rozwiązaniem stały się masowe przesiedlenia przy jednoczesnym pozbawianiu majątków, które doprowadziły do spadku mniejszości niemieckiej z ponad 3 mln sprzed wojny do 160 tys. w 1950 r.¹⁷. Pozostała grupa Niemców przebywająca na zasadach pobytu stałego otrzymała na mocy ustawy obywatelstwo republiki¹⁸. Postępująca szybka

¹³ G. Gąsior, *Zaolzie*, Warszawa 2008, s. 116.

¹⁴ I. Baran, op. cit., s. 30.

¹⁵ Dz. U. R. P. z 1926 r. nr 41, poz. 256.

¹⁶ I. Grabal, *Etnické menšiny ve střední Evropě*, Praha 1999, s. 121-122.

¹⁷ 27/1945 Sb. Dekret prezidenta republiky ze dne 17. července 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení (Dekret Prezydenta Republiki z dnia 17 lipca 1945 r. o jednolitej procedurze krajowego osadnictwa).

¹⁸ Zákon č. 134/1953 Sb ze dne 30. dubna 1953 r., kterou se určuje příslušnost orgánů ministerstva spojů ve věcech odpovědnosti za poštovní zásilky (Ustawa z dnia 30 kwietnia 1953 r., która ustala kompetencje organów Ministerstwa Komunikacji w kwestia odpowiedzialności za przesyłki pocztowe).

asymilacja spowodowała, że już w latach sześćdziesiątych do przynależności do tejże narodowości przyznawało się tylko 26 tys. osób.

Tym samym, w ciągu dwóch lat do 1947 r. ziemie czeskie stały się w zasadzie homogeniczne. Nacja wiodąca stanowiła na nich przeszło 94% populacji. Co warto podkreślić, państwo czechosłowackie dopuściło się w tym okresie do poważnego naruszenia prawa międzynarodowego, pozbawiając ogromną większość osób pochodzenia niemieckiego i węgierskiego obywatelstwa Czechosłowacji¹⁹.

Mimo że powojenne konflikty narodowościowe na obszarze interesującego nas państwa dotyczyły przede wszystkim grup niesłowiańskich, problem polski nadal pozostał otwarty. Spotęgował go fakt roszczeń praskiego rządu względem ziem przedwojennej III Rzeszy przyznanych po 1945 r. Rzeczpospolitej Polsce. Chodziło przede wszystkim o region Raciborza, Głubczyc oraz Kłodzka, które były w sporym odsetku zamieszkiwane przez Czechów i Morawian. Niewiele brakowało, by doszło do kolejnego konfliktu zbrojnego²⁰. Jednakże brak woli czeskich przywódców co do porozumienia na skutek wymiany spornych terenów za obszar Zaolzia spowodował, iż granice między tymi dwoma słowiańskimi państwami zostały zachowane w niezmienionym, przedwojennym kształcie²¹. Taki obrót sprawy doprowadził do dalszego napięcia sytuacji związanej z polskim żywiołem na Śląsku Cieszyńskim, który dążył w pełni do przywrócenie na tym obszarze własnej jurysdykcji, czego wyrazem były choćby próby tworzenia polskiej administracji na tych terenach w pierwszych dniach maja 1945 r. Wspomniane napięcia poniekąd miał rozładować układ o wzajemnej pomocy i przyjaźni z 10 marca 1947 r., który narzucał obu stronom termin dwóch lat na potrzeby rozwiązania sporu granicznego (wymuszony przez Związek Radziecki). Jednakże, pomimo przyzwolenia na funkcjonowanie polskich ośrodków kultury i systemu szkolnictwa, problem graniczny został ostatecznie rozstrzygnięty dopiero 13 czerwca 1958 r. na skutek podpisania umowy granicznej pomiędzy stronami sporu²².

Co ciekawe, konflikt pomiędzy Rzeczpospolitą, a Czechosłowacją zwrócił uwagę na jeszcze jeden problem, jaki stanowili czescy mieszkańcy polskiego Wołynia (osiedli tam od XIX w.). Po aneksji Kresów przez Związek Radziecki w 1944 r. blisko 40 tys. tutejszych Czechów zdecydowało się na emigrację do kraju ich przodków. 10 lipca 1946 r. praski rząd podpisał stosowną umowę o reemigracji swoich rodaków nad Wełtawę. Niestety, wołyńscy przybysze byli

¹⁹ 33/1945 Sb. Ústavní dekrét prezidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské (Konstytucyjny Dekret Prezydenta Republiki Czechosłowacji z dnia 2 sierpnia 1945 r. o uregulowaniu obywatelstwa osób narodowości niemieckiej i węgierskiej).

²⁰ P. Pałys, *Czechosłowackie roszczenia graniczne wobec Polski 1945-1947*, Opole 2007, s. 68.

²¹ *Ibidem*, s. 92.

²² Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Czechosłowacką o ostatecznym wytyczeniu granicy państwowej, podpisana w Warszawie dnia 13 czerwca 1958 r. Dz. U. 1959 nr 25, poz. 159.

niechętnie przyjmowani przez resztę społeczeństwa, a fakt iż reprezentowali głównie dość zamożnych włościan oraz kupców stanowił po przewrocie komunistycznym w 1948 r. uznanie ich za tzw. element niepożądany (kułaków). Swoiste animozje doprowadziły do tego, iż „Wołyniacy” odczuwali znaczną odmienność względem reszty czeskiego narodu przez jeszcze wiele dziesięcioleci po wojnie²³.

Uchwalona w 1948 r. nowa konstytucja nie regulowała *de facto* kwestii praw mniejszości narodowych. Mówiła jednak, iż Republika Czechosłowacka jest jednolitym państwem dwóch równoprawnych słowiańskich narodów Czechów i Słowaków²⁴. W latach pięćdziesiątych specjalne ustawodawstwo unormowało sytuację prawną mniejszości polskiej, węgierskiej i ukraińskiej, którym przyznano prawa oświatowe i kulturalne, a także prawo do tworzenia stowarzyszeń, które nie mogły posiadać charakteru politycznego²⁵. Najwięcej problemów sprawiała jednak sytuacja prawna ludności cygańskiej, która nie chciała poddać się wymogom ustawowym przewidującym stały, osiadły tryb życia²⁶.

W pewnej mierze pozycja prawna mniejszości narodowych zmieniła się w Czechosłowacji w 1960 r. w wyniku ustanowienia kolejnej konstytucji. Po raz pierwszy wprowadzono do ustawy zasadniczej tegoż państwa artykuł, który wprost sankcjonował ochronę prawną dla konkretnie wskazanych grup narodowościowych. Dawała ona Polakom, Węgrom i Ukraińcom prawa do nauki macierzystego języka w czechosłowackim systemie edukacyjnym oraz rozwoju kulturalnego przy wsparciu ze środków rządowych²⁷. Co wymaga podkreślenia, powyższe prawa nie dotyczyły mniejszości niemieckiej. Przyczyna wedle tłumaczenia ustawodawcy tkwiła w rozproszeniu ludności tego pochodzenia, gdy artykuł w konstytucji miał odnosić się tylko i wyłącznie do grup zwartych, gęsto zamieszkujących określone terytorium. Konstytucja z 1960 r. nie wspominała także nic o prawach mniejszości etnicznych, jak choćby Morawian.

Znaczące zmiany, a przy tym wyraźną poprawę sytuacji przedstawicieli mniejszości narodowych w Czechosłowacji przyniosła rewolucja „Praskiej Wiosny” w 1968 r. oraz związana z nią konsekwencja ustawodawcza, którą w tym przedmiocie kontynuowano pomimo dość szybkiego obalenia liberalnego przywództwa Alexandra Dubčeka. Do ostatecznego upadku systemu komunistycznego w 1989 r. polityka wobec mniejszości narodowych była całkowicie zależna od aktualnych postaw ideologicznych partii wiodącej. Jednakże wspomniany okres przydał znaczne uprawnienia tym społecznościom.

²³ J. Vaculík, *Dějiny volyňských Čechů II, Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel*, Praha 1998, s. 160.

²⁴ Ústava 1948 Sb. 150/1948 ze dne 9. května 1948 r. (Konstytucja Republiki Czechosłowacji z dnia 9 maja 1948 r.).

²⁵ R. Petráš, op. cit., s. 108.

²⁶ Ibidem, s. 113-114.

²⁷ Ústava 1960 Sb. 100/1960 § 25 ze dne 11. července 1960 r. (Konstytucja Republiki Czechosłowacji z dnia 11 lipca 1960 r.)

Pomimo sowieckiej interwencji w sierpniu 1968 r., udało się przeprowadzić kilka istotnych reform ustrojowych, w tym najważniejszą w postaci uchwalenia nowelizacji konstytucji²⁸. Ustanowiła ona Federację dwóch równoprawnych podmiotów Czech i Słowacji jako państw narodowych i suwerennych, dobrowolnie tworzących związek, który mógł być w każdej chwili rozwiązany. Wprowadzono również sztywny parytet narodowościowy, mający dać wyraz pełni równości dwóch największych narodów zamieszkujących Czechosłowację. Zapewniono także procedury uniemożliwiające majoryzację słabszego podmiotu słowackiego przez Czechów²⁹. Jednym z takich zabezpieczeń był proces legislacyjny, który dla uchwalenia ustawy wymagał uzyskania większości zarówno wśród posłów czeskich, jak i słowackich wybranych do Izby Narodowej, w której zasiadało po 75 przedstawicieli obu republik³⁰. Ponadto ustanowiono dwa krajowe jednoizbowe parlamenty (Czeską Radę Narodową oraz Słowacką Radę Narodową)³¹. W niedemokratycznym systemie ciężko jednak było zrealizować tak odważne, wolnościowe zamierzenia. Dlatego też, większość postanowień pozostała fikcją, a wielu takich, jak ustanowienie Sądu Konstytucyjnego nie zrealizowano, aż do momentu upadku systemu komunistycznego nad Wełtawą. Należy jednak zaznaczyć, iż specyficzny, dualistyczny charakter Federacji jest rzadko spotykany (w Europie w ostatnim czasie tylko na przykładzie Federacji Serbii i Czarnogóry istniejącej w latach 2004-2006).

Aktywne uczestnictwo i entuzjazm poszczególnych mniejszości w wydarzeniach „Praskiej Wiosny” spowodowało, iż uzyskały one przyzwolenie dla tworzenia organizacji, które mogły działać w życiu politycznym, kulturalnym, gospodarczym. Ich publiczna działalność mogła być czyniona w duchu narodowym w ramach walki o prawa i rzeczy, które ich dotyczą³². Wyrazem docenienia roli mniejszości narodowych zamieszkałych na obszarze republiki było uchwalenie 27 października 1968 r. ustawy konstytucyjnej o sytuacji mniejszości narodowych³³. Gwarantowała ona przede wszystkim prawo do swobodnego samookreślenia się względem przynależności narodowej i zakazywała stosowania jakichkolwiek form zmierzających do wynarodowienia. Należy zaznaczyć, że w przeciwieństwie do poprzedniej ustawy zasadniczej ochroną objęci zostali także Niemcy³⁴. Jednakże, co było przedmiotem znacznej krytyki czynionej aż do 1990 r., nie odnosiła się ona do pozostałych narodowości. Mimo tego, żadna

²⁸ Ústavní zákon 1968 Sb. 143/1968 ze dne 26. října 1968 r. o československé federaci (Ustawa Konstytucyjna z dnia 26 października 1968 r. o Federacji Czechosłowacji).

²⁹ *Konstytucja Republiki Czeskiej*, tłum. i wstęp M. Kruk, Warszawa 2000, s. 14.

³⁰ K. Skotnicki, V. Jirásková, *Parlament Republiki Czeskiej*, Warszawa 2009, s. 12.

³¹ V. Knoll, K. Schelle, L. Vojáček, *České právní dějiny*, Plzeň 2010, s. 530

³² R. Petráš, op. cit., s. 117.

³³ Ústavní zákon č. 144/1968 Sb ze dne 24. října 1968 r. o postavení národností v Československé socialistické republice (Ustawa Konstytucyjna z dnia 24 października 1968 r. o pozycji narodów w Socjalistycznej Republice Czechosłowacji).

³⁴ Ochrona konstytucyjna wedle ustawy odnosiła się tutaj do narodowości: polskiej, niemieckiej, węgierskiej oraz ukraińskiej (rusińskiej).

z proponowanych zmian konstytucji mających miejsce przed „Aksamitną Rewolucją” z listopada 1989 r. nie miała na celu chęci uregulowania tej kwestii³⁵. Dodajmy także, iż wszelkie prawa były gwarantowane tylko (mimo federalizacji kraju) przez ustawodawstwo szczebla centralnego. Wiązało się to z faktem nieustanowienia oddzielnych konstytucji dla jego dwóch części składowych, jakimi były Czechy i Słowacja z obawy władzy komunistycznej przed możliwością, choć częściową, usamodzielnienia się ich względem władz centralnych partii komunistycznej³⁶.

Waga wspomnianej ustawy konstytucyjnej była niepomiarowa. Pomimo trwania systemu realnego socjalizmu, władze federacyjnego czesko-słowackiego państwa zdecydowały się nadać szereg, bardzo rozległych praw czterem, największym mniejszościowym grupom narodowościowym państwa³⁷. W art. 2 ustawy gwarantowano im prawo posiadania przedstawicieli w organach wybieralnych władzy (przy czym w ramach panującego wtenczas niedemokratycznego reżimu stanowił on niestety raczej fikcję). Z kolei art. 3 nadawał tymże narodowościom szereg praw jak choćby prawo do edukacji w języku macierzystym, posiadanie własnej prasy, posługiwanie się danym językiem w kontaktach w urzędach, czy też prawo do rozwoju kulturalnych instytucji poszczególnych mniejszości narodowych.

Po przewrocie dokonanym pod koniec 1989 r. demokratyczne już rządy Czechosłowacji przeprowadziły, do momentu zaniku państwa 31 grudnia 1992 r. kilka ważnych zmian w zakresie prawodawstwa dotyczącego mniejszości narodowych. Niezwykle istotne było dopuszczenie możliwości samookreślenia się podczas przeprowadzenia w 1991 r. spisu powszechnego, który wykazał istnienie dwóch nowych narodowości, jakimi stały się morawska (ponad 1,3 mln obywateli) oraz śląska (44 tys. obywateli). Nie uzyskały one jednakże od władz państwowych praw przysługujących mniejszościom. Ponadto, wcześniejsza krytyka konstytucji z 1960 r. doprowadziła do uchylecia jej przepisów zawartych w rozdziale II i zastąpienia ich ustanowioną 9 stycznia 1991 r. nową ustawą konstytucyjną nazwaną Kartą Podstawowych Praw i Wolności, której artykuły (co warto podkreślić) dotyczące praw mniejszości narodowych i etnicznych zostały jednakże zastosowane w późniejszych ustawodawstwach nowo powstałych w 1993 r. Republiki Czeskiej oraz Republiki Słowackiej³⁸. Wszak w Czechach, w przeciwieństwie do Słowacji, Karta utraciła swój ponadkonstytucyjny charakter, stając się swoistą częścią obecnej konstytucji³⁹.

Prawom mniejszości poświęcony został tutaj osobny, trzeci rozdział Karty obejmujący dwa artykuły. Zatytułowany jest: *Práva národnostních a etnických*

³⁵ R. Petráš, op. cit., s. 119-128.

³⁶ M. Kruk, op. cit., s. 24.

³⁷ Słowacy jako naród współtworzący z Czechami państwo federalne, posiadający własny rząd i parlament nie byli traktowani jako mniejszość narodowa.

³⁸ Ústavní zákon 23/1991 Sb, ze dne 9. ledna 1991 r.. (Ustawa Konstytucyjna z dnia 9 stycznia 1991 r.).

³⁹ J. Gronský, *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Svazek IV*, Praha 2007, s. 239.

menšin. Przepisy w nim zawarte są swoistym nawiązaniem do tradycji prawnej stosowanej w zakresie ochrony praw mniejszości narodowych na obszarze Czech. Już bowiem w okresie Cesarstwa Austrii obowiązywała tutaj podobna ustawa o prawach obywatelskich uchwalona 21 grudnia 1867 r. (Zákon č. 142/1867 ř. z.). Przyznawała ona m.in. prawo do swobodnego posługiwania się mową ojczystą, dbania o kulturę narodu oraz swobodę wyznania⁴⁰.

Artykuł 24 Karty zagwarantował, że przynależność do jakiegokolwiek z grup narodowościowych lub etnicznych nie może przynieść nikomu żadnej szkody. Przepis ten został oparty na zasadzie równości, która miała dotyczyć nie tylko obywateli Czeskiej i Słowackiej Republiki Federalnej.

W kolejnym art. 25 oznaczone zostały specjalne prawa, które stały się niejako zabezpieczeniem ze strony państwa równości wszystkich obywateli. Żądanie respektowania indywidualnych i zbiorowych praw przedstawicieli mniejszości wynikało bezpośrednio z Karty i nie wymagało dodatkowych, specjalnych regulacji czynionych w oddzielnych ustawach. Przy czym należy zaznaczyć, że wszelka wola odpowiedniego skorzystania z danych praw należała tylko i wyłącznie od poszczególnych mniejszości, np. czy mają chęć założenia własnej organizacji narodowej, czy też szkoły.

Artykuł dzielił się na dwa ustępy. Pierwszy zawierał wyłącznie prawa odnoszące się do ogółu przedstawicieli danych grup narodowościowych, bądź etnicznych. Państwo poręczało mniejszościom wszechstronny rozwój, zwłaszcza w zakresie kultury (festiwale, literatura, teatry narodowe mniejszości), rozpowszechniania i otrzymywania informacji w języku ojczystym oraz zrzeszania się w związkach narodowościowych, których to szczegóły zakładania określała odpowiednia ustawa (w Republice Czeskiej uregulowano tę kwestię w ustawie o mniejszościach narodowych z 2001 r.). Ustęp drugi odnosił się natomiast do praw indywidualnych przedstawicieli mniejszości. Gwarantował tutaj prawo do nauki w języku ojczystym, prawo do używania tegoż języka w kontaktach oficjalnych (urzędowych), a ponadto prawo do uczestnictwa w podejmowaniu decyzji odnoszących się do mniejszości narodowościowych i etnicznych.

Należy również zaznaczyć, iż w momencie uchwalenia Karty Podstawowych Praw i Wolności nie została ona pozytywnie odebrana przez przedstawicieli niektórych narodowości. Przede wszystkim Węgrzy zrzeszeni w ramach Ruchu Chrześcijańsko-Demokratycznego uznali, iż treść rozdziału III Karty nie odpowiada oczekiwaniom mniejszości narodowych i nie gwarantuje ich swobodnego rozwoju w zgodzie z nowoczesnymi standardami europejskimi. Spór był bardzo ostry i doprowadził w efekcie do opuszczenia przez nich obrad połączonej obu izb Zgromadzenia Federalnego Czechosłowacji⁴¹.

⁴⁰ I. Pospíšil, *Listina základních práv a svobod. Komentář / E. Wagnerová,; V. Šimíček; T. Langášek; I. Pospíšil*, Praha 2012, s. 539, poz. 1.

⁴¹ FS ČSFR 1990-1992: Společné schůze SL a SN – stenoprotokoly: 11. schůze, středa 9. ledna 1991, <http://www.psp.cz/eknih/1990fs/slsn/stenprot/011schuz/s011032.htm> (11.01.1991).

Państwo czechosłowackie przestało istnieć wskutek decyzji o zaniku Federacji poczynionych na najwyższych szczeblach władz Federacji w 1992 r. Jednakże jego dorobek prawny w zakresie ustawodawstwa dotyczącego praw mniejszości narodowych przetrwał i stał się podwaliną obecnego porządku prawnego zarówno Republiki Czeskiej, jak i Republiki Słowackiej.

Stało się tak pomimo szybkiego rozpadu Czeskiej i Słowackiej Republiki Federalnej, który nie sprzyjał ustanowieniu właściwej polityki wobec mniejszości. Wszelkie projekty poczynione w tej kwestii nie zyskały wzajemnej czeskiej i słowackiej akceptacji. Powodem był przede wszystkim spór dotyczący podziału kompetencji władz krajowych i federalnych⁴². Jednakże, co należy podkreślić i w pełni docenić, po raz pierwszy w prawodawstwie czechosłowackim ochroną konstytucyjną zostały objęte także mniejszości etniczne zamieszkałe na terytorium republiki.

W polskim przeświadczeniu panuje niestety pogląd, iż mniejszości narodowe doznawały w okresie istnienia powyżej opisywanej państwowości licznych szykan. Tym bardziej problem jest przejawskrawiony na przykładzie zachodniej części byłego Księstwa Cieszyńskiego, zwanego powszechnie u nas Zaolziem. Gdy jednak przyjrzymy się dokładniej ustawodawstwu wobec mniejszości narodowych poszczególnych z sąsiadów Rzeczypospolitej Polskiej dojdziemy do przekonania, iż właśnie w Czechosłowacji wszelkie grupy narodowościowe cieszyły się od zarania (czyli od 1918 r.) największymi swobodami i ochroną prawną. Oczywiście nie obyło się bez prześladowań, nie do końca respektowania obowiązującego prawa. Jednakże z całą stanowczością można przyznać, że ustawodawstwo Czechosłowacji w interesującym nas zakresie może służyć za wzór dla innych.

Prawo dotyczące kwestii ochrony mniejszości narodowych zabezpieczało w pełni swobodę rozwoju i egzystencji poszczególnych grup. Rozpad Czeskiej i Słowackiej Republiki Federalnej w żadnym przypadku nie był podyktowany rażącymi naruszeniami praw przedstawicieli któregokolwiek z zamieszkałych wspomniane państwo narodów. Polityczne ambicje wzięły niestety górę. Szkoda, gdyż dalsza czesko-słowacka współegzystencja przyniosłaby nam zapewne jeszcze wiele dobrego i to nie tylko w zakresie stosownego, dobrego ustawodawstwa związanego z prawami mniejszości narodowych.

Bibliografia

- Baran I., *Poláci na Těšánsku, Český Těšín* 2009.
Čapka F., *Dějiny zemí Koruny české v datech*, Praha 2010.
Gąsior G., *Zaolzie*, Warszawa 2008.
Grabal I., *Etnické menšiny ve střední Evropě*, Praha 1999.

⁴² A. Sulitka, *Menšiny a právo v České republice*, Praha 2009, s. 150-152.

- Gronský J., *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Svazek IV*, Praha 2007.
- Kárník Z., *České země v éře První republiky*, Praha 2003.
- Knoll V., Schelle K., Vojáček L., *České právní dějiny*, Plzeň 2010.
- Letz R., *Slovenské dejiny IV*, Bratislava 2010.
- Pałys P., *Czechosłowackie rozszczenia graniczne wobec Polski 1945-1947*, Opole 2007.
- Petráš R., *Menšíny a právo v České republice*, Praha 2009.
- Pospíšil I., *Listina základních práv a svobod. Komentář / Wagnerová, E.; Šimíček V.; Langášek T.; Pospíšil I.*, Praha 2012.
- Skotnicki K., Jirásková V., *Parlament Republiki Czeskiej*, Warszawa 2009.
- Sulitka A., *Menšíny a právo v České republice*, Praha 2009.
- Vaculík J., *Dějiny volyňských Čechů II*, Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Praha 1998.
- Konstytucja Republiki Czeskiej*, tłum. i wstęp M. Kruk, Warszawa 2000.